

Türkiye'nin Fındık İhracat Yapısı ve Yaşanan Gelişmeler

Şeref Kabaoğlu¹

Mehmet Bozoğlu²

Özet

Fındık dünyada en yaygın yetiştiriciliği yapılan ikinci sert kabuklu meyvedir. Ağırlıklı olarak çikolata sanayi ve pastacılıkta kullanılmasına karşın, kuruyemiş olarak ta tüketilmektedir. Türkiye, dünya fındık üretiminin yaklaşık 2/3'ünü üretmekte olup, diğer başlıca ülkeler sırasıyla İtalya, Azerbaycan, Amerika Birleşik Devletleri, Şili ve Gürcistan'dır. Dünya fındık ihracat gelirinin 3/5'ini elde eden Türkiye üretimde olduğu gibi ihracatta da açık ara öndedir. Bu çalışmanın amacı, dünya fındık dış ticaretinde Türkiye'nin yeri ve Türkiye'nin fındık ihracatının yapısı ve yaşanan gelişmelerin ortaya konulmasıdır. Araştırmanın temel materyali olan ikincil veriler, resmi kurumların internet sitelerinden ve veri tabanlarından elde edilmiştir. Dünya fındık dış ticareti ve Türkiye'nin fındık ihracat yapısı ve 2012 yılından itibaren meydana gelen gelişmeler tablolar, şekiller ve oranlar yardımıyla ortaya konulmuştur. Fındığın yaklaşık onikibin yıldır üreticiliği ve altı yüzyıldır da uluslararası ticareti yapılmaktadır. Dünya fındık üretimi yaklaşık olarak 1 milyon ton olup, %64,5'i Türkiye'den sağlanmaktadır. Buna karşın, Türkiye'de fındık verimliliği düşüktür. Türkiye 2012-2021 dönemi ortalama fındık ihracatı iç fındık cinsinden 293 bin ton olup, dünya işlenmemiş fındık ihracatının %55,5'ini karşılamaktadır. Türkiye'nin toplam fındık ihracatının %42'sini işlenmiş fındık oluşturmaktadır. Türkiye'nin 2022 yılı fındık ihracatı tutarı, toplam ihracatının %0,7'sini, tarım ürünleri ihracatının %5,1'ini ve bitkisel ürün ihracatının %8,1'ini oluşturmaktadır. Türkiye fındık ihraç ettiği ülke sayısını artırmasına rağmen, fındık ihracatında Avrupa Birliği'ne (özellikle Almanya, İtalya ve Fransa'ya) bağımlı durumdadır. Türkiye'nin dünya

1 T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Mersin Zirai Karantina Müdürlüğü, <https://orcid.org/0000-0003-1866-3710>

2 Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, bozoglumehmet@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8333-1865>

findık piyasasındaki yerini koruyup rekabet gücünü artırabilmesi için fındık üretiminde verim ve kaliteyi artırıcı tedbirleri ivedilikle almak zorundadır. Bununla birlikte, fındık ihracatında yüksek katma değerli ve markalı ürün miktarını artırılmalıdır. Fındık ihracatında Avrupa Birliği ülkelerine olan bağımlılık azaltılmalı, yeni pazarlara bulmak için çalışmalar yapılmalıdır.

Giriş

Fındık, dünyada bademden sonra yetiştiriciliği en yaygın yapılan sert kabuklu meyvedir (TMO, 2020). Fagales takımının Betulaceae familyasının Coryleae alt familyasının *Corylus* cinsini oluşturan fındık, çalı ve ağaç formundadır. Meyvecilikte kültürü yapılan önemli türleri; Türk fındığı (*Corylus colurna* L.), Adi fındık (*Corylus avellane* L.) ve Lambert fındığı (*Corylus maxima* Mill.)'dir (TB, 2019). Fındığın meyvesi, kabuğu, yağı, yaprağı ve zuru çok çeşitli alanlarda kullanılabilir (ZMO, 2018). Fındığın meyvesinde %55-60 yağ, %14-16 protein, %11-12 karbonhidrat, %4,5- 5 su ve %2 kül bulunmaktadır. Fındığın meyvesinde fosfor, kalsiyum, magnezyum, mangan, çinko, demir ve sodyum gibi mineral maddeler, B1, B2 ve E vitaminleri bulunmaktadır (ZMO, 2018). İçeriğindeki doymamış yağ asitleri sayesinde kalp sağlığı açısından faydalı bir üründür. Fındığın %70'i çikolata sanayinde, %20'si pastane ve bisküvi mamullerinde, %10'u ise kuru yemiş ve yağ sanayinde ham madde olarak kullanılmaktadır (TKV, 2022). Fındık, dünyada belirli bölge ve coğrafi alanların yaşam tarzıyla özdeşleşen, insanların kültürü, sosyal ve ekonomik yapısına derin izler oluşturan bir üründür (TB, 2019).

Fındık genel olarak dünyanın kuzey yarım küresinde yetiştirilmesine rağmen, güney yarımküredeki Şili ve Kamerun'da da yetiştirilmektedir. Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)'nün 2021 verisine göre dünyada 32 ülkede 1 milyon 39 bin hektar alanda fındığın kültür çeşitleri yetiştirilmektedir. Dünyadaki fındık dikim alanlarının %71,1'i Türkiye, %8'i İtalya, %4,7'si Azerbaycan, %2,5'i İran, %2,5'i Gürcistan, %2,4'ü ABD, %2,3'ü Şili, %1,3'ü İspanya ve %1,3'ü Çin'de bulunmakta olup, geri kalan %3,9'u ise Fransa, Polonya, Sırbistan, Kırgızistan, Özbekistan, Hırvatistan, Yunanistan, Belarus, Tacikistan, Bulgaristan, Romanya, Ermenistan, Moldova, Moğolistan, Portekiz, Macaristan, Kamerun, Slovenya, Litvanya, Ukrayna, Kıbrıs ve Tunus'ta bulunmaktadır. İspanya ve Çin'deki fındık dikim alanlarında yaşanan azalışa karşın, Türkiye, Azerbaycan, İran, ABD, Gürcistan ve Şili'deki fındık dikim alanlarında artış yaşanmaktadır.

Tarımsal üretim verimliliği, karlılık ve rekabet açısından önemli bir göstergedir. Başlıca ülkelerin 2017-2021 dönemi ortalamasına göre dekardan en yüksek verimi 231 kg olarak ABD sağlarken, dekardan Çin 200 kg, Fransa

195 kg, Gürcistan 180 kg, İtalya 150 kg, Şili 146 kg, Azerbaycan 138 kg fındık almıştır. Türkiye ise dekardan ancak 91 kg fındık alabilmiştir. İspanya (67 kg/da) ve İran (54 kg/da) ise özellikle kurak iklimin etkisiyle en düşük fındık verimini almışlardır.

Dünyadaki 2017-2021 dönemi ortalama fındık üretim miktarı 1.028 bin ton olup, bu üretimin %64,5'ini Türkiye, %11,5'ini İtalya, %5,3'ünü Azerbaycan, %4,9'unu ABD, %2,8'ini Şili, %2,7'sini Gürcistan, %2,3'ünü Çin, %1,3'ünü İran, %0,8'ini İran ve %3,8'ini diğer ülkeler gerçekleştirmiştir (FAO, 2022). Dünyada Çin, İspanya ve İran'daki fındık üretim miktarında azalış yaşarken, Türkiye, ABD, Azerbaycan Gürcistan ve Şili'nin üretiminde artış yaşanmaktadır.

TÜİK (2022) yılı verilerine göre Türkiye'nin 41 ilinde fındık yetiştirildiği bilinmesine rağmen 2014/7253 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile 16 ilde ve bu illere bağlı 123 ilçede yasal olarak üretimine izin verilmiştir (RG, 2015). Fındık üretimine izin verilen iller Artvin, Bartın, Bolu, Düzce, Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Kocaeli, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Tokat, Trabzon ve Zonguldak'tır.

Fındık sektörüne yönelik destekleme politikaları 1964 yılında destekleme alımları ile başlamış olup, günümüzde Alan Bazlı Gelir Desteği (ABGD) ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin alımları şeklinde devam etmektedir. İki bin dokuz yılında dekara 150 TL olarak başlatılan ABGD, 2013 yılında 160 TL'ye 2014 yılında ise 170 TL'ye çıkarılmıştır (RG, 2009, 2013). Ayrıca 2009-2014 yılları arasında fındık üreticilerine Telafi Edici Ödeme (TEÖ) yapılmıştır. Fındık Alanlarının Tespitine Dair Karar ile ruhsat verilen il ve ilçelerdeki birinci sınıf, ikinci sınıf ve %6'dan daha az eğimli üçüncü sınıf tarım arazilerinde ruhsatsız fındık bahçelerini sökerek alternatif ürüne geçen gerçek ve tüzel kişilere, telafi edici ödeme desteği ödemesi yapılmıştır. 2014 yılından 2022 yılına kadar ABGD herhangi bir artış yapılmamıştır. ABGD yanında 2009 yılından itibaren mazot ve gübre desteği de yapılmakta olup, dekara 2009 yılında 7,5 TL olan mazot ve gübre desteği 2022 yılında 83 TL'ye çıkarılmıştır.

Türkiye'de fındık politikasının üç temel aracı olup, bunlar; (i) alan sınırlandırması, (ii) alan bazlı ödeme ve (iii) fiyat desteğidir. Alan bazlı yapılan ödemeler izin verilen alanlarda fındık işletmelerine katkı sağlarken, işletmelerin yapısı, kalite ve verim konusunda fındık işletmelerine pek bir katkı sağlayamamıştır (Bozoğlu vd., 2019).

Fındık işleme sanayisinde faaliyet gösteren 143 firmanın %39,3'ü fındık kırma, %33,3'ü fındık işleme, %17'si fındık kırma ve işleme, %5,7'si fındık

ve diğer ürün işleme ve %4,4'ü ise diğer konularda faaliyet göstermektedir. Sektörde faaliyet gösteren firmaların yarısından azı (%39,3) ihracat yapmaktadır. Fındık ve mamulleri ihracatı yapan firmalar genel olarak sektörde uzun yıllar faaliyet gösteren ve belli bir uzmanlığa sahip firmalardır. İhracat yapan firmalar ağırlıklı olarak iç fındık (%57,7) ihraç etmekte olup işlenmiş ürün (%42,3) ihracatları düşük düzeydedir. İhraç edilen işlenmiş fındık ürünlerinin de %38,6'sını ise kavrulmuş fındık oluşturmaktadır. Fındık ihraç eden firmaların %15,2'si sadece bir ülkeye ihracat yaparken ihracat 6 ve daha fazla ülkeye ihracat yapanların oranı %50'dir. İhracat yapan firmaların %15,2'si sadece bir ürün ihraç ederken 3 ve daha fazla ürün ihraç edenlerin oranı %45,6'dır.

Türkiye, uyguladığı politika, üretim, sanayisi ve ihracatı ile dünya fındık piyasasında en önemli aktör durumundadır. Bu çalışmada, dünya fındık dış ticaretinde Türkiye'nin yeri ve Türkiye'nin fındık ihracatının yapısı ve yaşanan gelişmelerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

1. Dünya Fındık Dış Ticareti

Fındık, uzun yıllardan beri dünya tarım ürünleri ticaretinde yer alan önemli bir üründür. Milattan Önce (M.Ö.) 10.000 yıllarından beri yetiştiriciliği bilinen fındığın uluslararası ticareti ile ilgili ilk resmi kayıt 1403 yılına aittir. Bu tarihte İspanya Kralı olan III. Henri'nin Timur'a gönderdiği elçi, görüşmeden sonra Trabzon'dan İstanbul'a dönerken seyahat ettiği Cenevizlilere ait geminin fındık yüklü olduğunu seyahatnamesinde belirtmiştir. Bu bilgiye göre fındık ihracatının ilk olarak Trabzon'dan yapıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti zamanında ise 1737 yılında Sultan II. Mahmut döneminde yapılan ticaret antlaşması ile Fransa'ya satılan ürünler arasında fındık ürünü de yer aldığı bilinmektedir. Türk fındığının Avrupa ülkelerince tanınması ise 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleşmiştir. Türk fındıklarının 1782'de Rusya'ya, 1792'de Romanya'ya ve 1875'te Belçika'ya yapıldığı, 1906'da Sırbistan'a, 1907'de Almanya'ya, 1909'da Fransa'ya ve 1912'de ABD'ye fındık ihracatının başladığı belirtilmektedir. İç fındığın ilk ihracatı 1879 yılında gerçekleşirken, 1900'lü yılların başında fındığın tek üreticisi ve ihracatçısının Türkiye olduğu bildirilmektedir (GTB, 2022).

İç fındık cinsinden 2012 yılında 285 bin ton olan dünya fındık ihracatı, %27,7 artışla 2021 yılında 364 bin tona ulaşmıştır. Belirtilen dönemdeki ortalama fındık ihracat miktarı 293 bin ton olup, bu ihracatın %55,5'ini Türkiye, %9,4'ünü ABD, %8,3'ünü İtalya, %5,7'sini Gürcistan, %5,5'ini Azerbaycan, %3,5'ini Şili, %1,9'unu Almanya, %1,4'ünü Fransa, %1'ini

İspanya ve geri kalan %7,8'ini diğer ülkeler üretimlerinden ve/veya ithal ettikleri fındığı aynı şekilde veya işleyerek tekrar ihraç etmişlerdir (UN Comtrade, 2022). Dünya fındık ihracatı istatistikleri sadece kabuklu ve iç şeklindeki fındık ihracatını kapsamakta, ileri düzeyde işlenmiş fındık ihracatını içermemektedir. İleri düzeyde işlenmiş fındık ihracatı da dahil edildiğinde Türkiye'nin dünya fındık ihracatındaki payının daha da yüksek olduğu ifade edilebilir. Dünya fındık ihracatında 2012 sonrası dönemde İtalya, Azerbaycan, Şili ve Almanya'nın payları artarken, Türkiye, ABD, Gürcistan, Fransa ve İspanya'nın payları azalmaktadır.

Dünya fındık ihracatının toplam tutarı 2012 yılında 1,6 milyar ABD Doları iken %47,2 artarak 2021 yılında 2,4 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. Belirtilen dönem ortalamasına göre dünya fındık ihracat tutarının %59,6'sını Türkiye, %10,7'sini İtalya, %6'sını Gürcistan, %5,1'ini ABD, %4,6'sını Azerbaycan, %3,8'ini Şili, %2,5'ini Almanya, %2'sini Hollanda, %1'ini İspanya, %1'ini Fransa, %0,7'sini Hong Kong, %0,6'sını Çekya, %0,3'ünü Slovakya ve %2,1'ini diğer ülkeler gerçekleştirmiştir. Türkiye, ABD ve Gürcistan'ın dünya fındık ihracatından aldıkları paylar azalırken, İtalya, Azerbaycan ve Şili'nin payları artmaktadır (UN Comtrade, 2022).

Dünyada yüzden fazla ülke tarafından fındığın ithalatı yapılarak genellikle gıda sanayinde ham madde olarak kullanılmakta, çok düşük bir oranı da doğrudan çerez olarak tüketilmektedir. Dünyada 2012-2021 dönemi ortalamasına göre iç fındık cinsinden 265 bin ton fındık ithalatı gerçekleştirilmiştir. Dünya fındık ithalatının %25,2'sini Almanya, %19,4'ünü İtalya, %8,6'sını Fransa, %4,6'sını Kanada, %4,4'ünü Rusya, %3,5'ini Çin, %2,3'ünü Belçika, %2'sini İspanya, %25,1'ini ise diğer ülkeler gerçekleştirmiştir. Ele alınan dönem içinde Kanada (%12,1) ve Rusya (%10,8)'nin fındık ithalat miktarlarında azalış yaşanırken, İtalya (%60,9), Almanya (%19,3) ve Fransa (%13,5)'nin fındık ithalat miktarlarında artış yaşanmıştır (UN Comtrade, 2022).

2. Türkiye'nin Fındık İhracatı

Türkiye, 2022 yılındaki toplam ihracat geliri 254 milyar ABD Doları, tarım ürünleri ihracat geliri 34 milyar ABD Doları, bitkisel ürünler ihracat geliri 22 milyar ABD Doları ve fındık ve mamulleri ihracat geliri 1 milyar 751 milyon ABD Dolarıdır (TİM, 2023). Buradan toplam ihracat gelirinin %0,7'sinin, tarım sektörü ihracat gelirinin %5,1'inin, bitkisel ürünler ihracat gelirinin %8,1'inin fındık ve mamullerinden sağlandığı anlaşılmaktadır.

Karadeniz İhracatçı Birlikleri (2022)'nin verilerine göre Türkiye 2012-2021 döneminde iç fındık cinsinden 228 bin ton (kabuklu cinsinden 456

bin ton) ile 344 bin ton (kabuklu cinsinden 688 bin ton) arasında değişen, dönem ortalaması olarak ise 275 bin ton (kabuklu cinsinden 550 bin ton) fındık ihracatı gerçekleştirmiştir. Türkiye 2017 ve sonrası dönemde öncesine göre fındık ve mamulleri ihracat miktarını artırmıştır. Bu artışın gerçekleşmesi ülkedeki fındık işleme sanayisinin gelişmesi ile mümkün olmuştur. Türkiye aynı zamanda fındık pazarlarını da -ihracat yapılan ülke sayısı 2012 yılında 103 iken, 2021 yılında 122'ye çıkartılmış- genişletmiştir. Ele alınan dönemdeki ortalama fındık ihracatının %23,4'ü Almanya'ya, %21,3'ü İtalya'ya, %8,6'sı Fransa'ya, %3,9'u Polonya'ya, %3,5'i Avusturya'ya, %3,4'ü İsviçre'ye, %3,3'ü Hollanda'ya, %3,3'ü Kanada'ya, %3'ü Belçika'ya, %2,2'si İspanya'ya, %2,1'i Çin'e, geri kalan %22'si ise diğer 111 ülkeye gerçekleştirilmiştir. Buradan Türkiye'nin fındık ihracatında Avrupa Birliği ülkelerine ve özellikle Almanya, İtalya ve Fransa'ya (ihracatın yarısından fazlası gerçekleşmekte) bağımlı olduğu anlaşılmaktadır. Ele alınan dönemde en yüksek fındık ihracat artışının olduğu ülkeler sırasıyla; Hollanda (%71,4), İspanya (%60,0), İtalya (%54,0), Almanya (%48,2), İsviçre (%11,2) ve Avusturya (%10,0) iken, Kanada (%50,0), Fransa (%25) ve Belçika (%11,1)'ya olan ihracat miktarında azalış yaşanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Ülkelere göre Türkiye'nin fındık ve mamulleri ihracat miktarları (bin ton)

Ülkeler	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Ortalama	%
Almanya	56	61	58	61	50	64	71	73	67	83	64	23,4
İtalya	50	53	59	51	51	54	51	84	56	77	59	21,3
Fransa	32	30	22	24	22	23	18	23	19	24	24	8,6
Polonya	11	9	8	11	9	10	9	12	12	15	11	3,9
Avusturya	10	11	11	9	9	9	8	9	10	11	10	3,5
İsviçre	9	9	9	9	9	10	10	9	9	10	9	3,4
Hollanda	7	8	7	7	8	10	11	11	11	12	9	3,3
Kanada	10	9	9	9	11	11	9	9	8	5	9	3,3
Belçika	9	8	9	9	7	9	9	7	8	8	8	3,0
İspanya	5	6	5	4	4	6	7	8	7	8	6	2,2
Çin	2	2	2	4	4	7	7	11	7	11	6	2,1
İngiltere	5	5	5	4	5	5	5	5	5	5	5	1,8
ABD	5	5	3	2	3	5	7	6	5	5	5	1,7
Rusya	6	8	6	3	2	3	4	4	4	4	4	1,6
Mısır	5	4	3	3	3	2	4	4	6	7	4	1,5
Ukrayna	7	7	4	1	1	2	3	3	4	4	4	1,3
Avustralya	3	3	3	3	3	3	3	4	4	4	3	1,2
Brezilya	2	2	3	3	2	3	4	4	4	5	3	1,2
Yunanistan	3	2	2	2	1	2	3	3	3	4	3	0,9
Diğer	29	25	25	21	24	32	36	31	32	42	30	10,8
Toplam	266	267	253	240	228	270	279	320	281	344	275	100,0

Kaynak: KİB, 2022

Türkiye 2012-2021 döneminde fındık ve mamulleri ihracatından 1 milyar 635 milyon ABD Doları ile 2 milyar 827 milyon ABD Doları, ortalama olarak ise 2 milyar 43 milyon ABD Doları gelir sağlamıştır. Türkiye'nin 2012-2021 yılları arasında en çok fındık ve fındık mamulü ihraç ettiği Almanya'nın toplam ihracat içindeki payı %23,1 olarak gerçekleşmiştir. Almanya'yı %21,5 ile İtalya, %8,8 ile Fransa, %4,0 ile Polonya ve %3,5 ile Avusturya takip etmektedir. Türkiye fındık ve mamulleri ihracatında 2012-2021 yılları arasında ilk dört sırada yer alan Almanya, İtalya ve Fransa toplam ihracatın %57,4'ünü karşılarken, ilk sekiz ülke %71,2'sini karşılamaktadır. En çok ihracat yapılan ilk on ülke ise toplam ihracatın %76,1'ini karşılamaktadır. Bu yıllar arasında ortalama 112 ülkeye ihracat yapıldığına göre geride kalan 102 ülkenin ihracat içindeki payı ise %23,9 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle Türkiye'de gerçekleşen fındık üretim miktarı, uygulanan destekleme alım fiyatları ve fındık stoklarına bağlı olarak iç piyasada fındık fiyatları oluşmakta, iç fiyatlar da ihracat ve uluslararası piyasa fiyatlarını etkilemektedir. Türkiye'nin fındık üretimi ve fiyatlarında yaşanan dalgalanmalara bağlı olarak fındık ve memulleri ihracat gelirlerinde de önemli düzeyde dalgalanmalar yaşanmaktadır. Ele alınan dönem içerisinde ilk on ülkeye yapılan fındık ve mamulleri ihracatından sağlanan gelirlerde en fazla artış sırasıyla; Çin (%471,4), Hollanda (%68), İtalya (%52,8), Almanya (%40,7), Polonya (%39,5), İsviçre (%4,8) ve Avusturya (%4,3) olmuşken, Kanada (%52,7), Fransa (%26,6) ve Belçika (%16,7)'dan sağlanan gelirden azalış yaşanmıştır. İlk on ülke dışında kalan ülkelerden Brezilya, İspanya ve Mısır'a yapılan fındık ihracat gelirinde artış görülürken, savaşın etkisiyle Rusya ve Ukrayna yapılan fındık ihracatından sağlanan gelirlerde azalış yaşanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Ülkelere göre Türkiye'nin fındık ve mamulleri ihracat tutarları (Milyon ABD Doları)

Ülkeler	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Ortalama	%
Almanya	381	403	538	713	439	438	397	435	441	536	472	23,1
İtalya	326	338	577	572	453	365	303	547	405	498	438	21,5
Fransa	222	192	193	289	191	159	108	147	136	163	180	8,8
Polonya	76	57	67	141	78	74	53	81	90	106	82	4,0
Avusturya	69	69	89	105	72	65	47	52	68	72	71	3,5
Kanada	74	58	70	108	97	79	59	61	65	35	71	3,5
İsviçre	62	56	77	109	77	71	57	55	64	65	69	3,4
Hollanda	50	51	70	79	68	72	67	70	79	84	69	3,4
Belçika	60	50	74	102	59	59	49	39	46	50	59	2,9
Çin	14	13	15	43	37	55	45	87	53	80	44	2,2
İspanya	32	36	45	47	38	39	43	48	51	56	44	2,1
İngiltere	34	33	46	56	43	38	33	33	37	38	39	1,9
ABD	34	36	34	28	30	37	45	41	39	36	36	1,8
Rusya	42	48	52	41	17	24	26	21	25	24	32	1,6
Mısır	29	25	25	31	21	16	22	23	37	42	27	1,3
Ukrayna	47	51	33	16	13	13	18	19	25	27	26	1,3
Avustralya	23	21	27	34	26	22	20	25	31	25	25	1,2
Brezilya	19	14	26	31	17	18	24	30	32	35	25	1,2
Yunanistan	17	15	21	18	11	15	16	19	21	25	18	0,9
Diğer	191	201	235	264	194	208	203	196	200	263	216	10,5
Dünya	1.802	1.767	2.314	2.827	1.981	1.867	1.635	2.029	1.945	2.260	2.043	100,0

Kaynak: KİB, 2022

Türkiye'nin 2018-2022 dönemi ortalamasına göre illere göre 1 milyar 924 milyon ABD Dolarlık fındık ve fındık mamulleri ihracat gelirinin %36,5'i Trabzon, %32,3'si İstanbul, %11,9'u Giresun, %8,5'i Ordu ve %2,7'i İzmir ilinden sağlanmıştır. En çok fındık ve fındık mamulleri ihracatı yapılan Trabzon, İstanbul ve Giresun illerinden toplam fındık ihracat gelirinin %80,6'sı, Ordu ve İzmir illeri de eklendiğinde ilk beş ilin fındık ihracat gelirindeki payı %91,8'e çıkmaktadır. Ticari anlamda fındık yetiştiriciliğinin yapılmadığı İzmir, Hatay, Mersin ve diğer illerin toplam fındık ihracat gelirindeki payları ise %7,2'dir. Bu illerdeki firmalar diğer illerden fındık olarak ihraç etmektedir. Ekonomik olarak fındık yetiştiriciliğinin yapıldığı Artvin, Bartın, Bolu, Gümüşhane Kastamonu, Kocaeli, Rize, Sinop, Tokat ve Zonguldak illerin fındık ihracat gelirindeki payları ise çok düşüktür. Ele alınan dönemde fındık ihracat geliri en fazla artan iller sırasıyla; Düzce (%700,2), Giresun (%157) ve İzmir (%32,5) iken, en fazla azalan iller Hatay (%53,7), Samsun (%26,3) ve Trabzon (%12,6) olmuştur (Tablo 2).

Tablo 3. İllere göre Türkiye'nin fındık ihracat tutarları (Bin ABD Doları)

İller	2018	2019	2020	2021	2022	Ortalama	%
Trabzon	630.957	851.558	694.979	781.220	551.256	701.994	36,5
İstanbul	572.311	610.751	622.830	715.568	583.562	621.004	32,3
Giresun	114.699	200.429	226.601	304.227	295.358	228.263	11,9
Ordu	151.568	180.171	159.671	185.634	139.551	163.319	8,5
İzmir	37.571	39.626	60.481	69.642	49.931	51.450	2,7
Samsun	41.670	28.690	26.969	46.474	30.727	34.906	1,8
Mersin	19.354	22.771	24.842	46.205	22.735	27.181	1,4
Düzce	1.714	25.969	65.045	10.297	13.717	23.348	1,2
Hatay	19.354	17.093	11.911	17.583	8.952	14.979	0,8
Sakarya	11.722	11.145	9.194	14.268	13.468	11.960	0,6
Diğer	36.019	40.182	44.464	64.717	41.799	45.436	2,4
Toplam	1.636.941	2.028.384	1.946.988	2.255.835	1.751.055	1.923.841	100,0

Kaynak: TİM, 2023

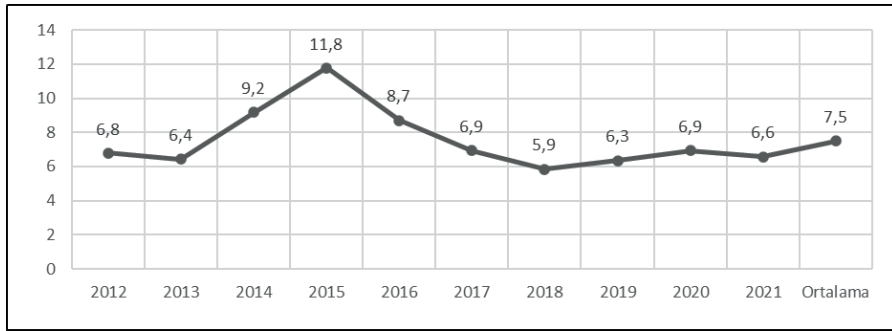
Türkiye fındığı kabuklu, iç, işlenmiş ve yağ olarak ihraç etmektedir. İç fındık bazında 2017-2022 döneminde gerçekleştirilen ortalama 308.650 ton (kabuklu cinsinden 617.300 ton)'luk fındık ihracatının %57,7'sini iç fındıklar, %41,9'unu işlenmiş fındıklar, %0,2'sini kabuklu fındıklar ve %0,2'sini fındık yağı oluşturmaktadır. Ele alınan orta dönemde ürünlerin toplam fındık ihracatı içindeki payları, hemen hemen aynıdır. Fındık işleme sanayisinin gelişmesi, katma değerli ürün ihracatının artmasına olumlu katkı sağlamıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Ürünlere Göre Türkiye'nin Fındık İhracatı

Yıllar	İç Fındık		İşlenmiş Fındık		Kabuklu Fındık*		Fındık Yağı*		Toplam
	Miktar (ton)	%	Miktar (ton)	%	Miktar (ton)	%	Miktar (ton)	%	
2017	165.605	58,9	115.041	40,9	348	0,1	263	0,1	281.257
2018	161.249	57,1	119.901	42,5	587	0,2	600	0,2	282.337
2019	192.752	59,8	128.399	39,8	356	0,1	1065	0,3	322.572
2020	156.155	55,7	123.451	44,0	177	0,1	543	0,2	280.326
2021	201.062	58,4	142.335	41,3	996	0,3	150	0,0	344.544
2022	179.721	57,3	132.389	42,2	460	0,1	897	0,3	313.467
Ortalama	178.188	57,7	129.295	41,9	515	0,2	652	0,2	308.650

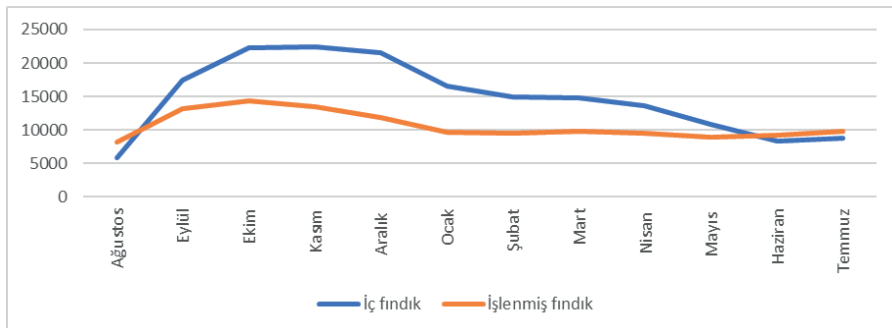
*Kaynak: TİM, 2023** *Toplama dahil edilebilmek için iç fındık cinsinden ifade edilmişlerdir.*

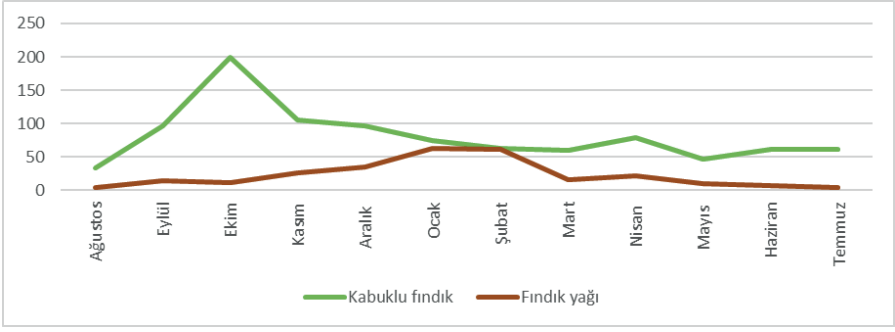
KİB (2022) verilerine göre Türkiye'den 2012-2021 yılları arasında yapılan bir kilogram iç fındık ihracat fiyatı 5,9 ABD Doları ile 11,8 ABD Doları arasında değişmekte olup, dönem ortalaması ise 7,5 ABD Dolarıdır (Şekil 1). Fındık ihraç fiyatlarında yaşanan yüksek dalgalanma, fındık ithalatçıları ile birlikte fındık ihracatçılarına rahatsızlık veren konuların başında gelmektedir. Devletin TMO vasıtasıyla yapmış olduğu fındık alım fiyatları, uygun stok rejimi ve piyasada rekabeti bozucu etkenleri düzenleyici önlemler, fiyatlarda yaşanan bu fiyat dalgalanmalarının azaltılabileceği mümkün olabilecektir.

Şekil 1. Yıllara göre ortalama fındık ihracat fiyatı (ABD Doları)

Fındık ürünlerinin ihracat miktarları aylara göre değişmektedir. Fındık pazarlama sezonu Ağustos-Temmuz dönemini kapsamakta olup, yeni ürünün piyasaya girmeye başladığı Ağustos ayındaki iç, işlenmiş ve kabuklu fındık ihracatı en düşük düzeydedir. Eylül-Ekim aylarındaki hasat ve iç piyasaya sürülen fındık miktarının artmasıyla birlikte aylık iç ve işlenmiş fındık ihracatı en yüksek düzeyine çıkmakta, daha sonra ise ihracat miktarı sezon sonu olan Haziran ve Temmuz aylarında en düşük düzeyine inmektedir. Benzer süreç kabuklu fındık ve fındık yanında yaşanmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Aylara göre fındık ürünlerinin ihracatı (bin ton)

3. Sonuç ve Öneriler

Türkiye dünya fındık üretim ve ihracatının en büyük aktörü konumundadır. Türkiye fındık üretiminde yıllar itibariyle artış sağlamasına rağmen fındık verimi başlıca üretici ülkelerin ortalamasının altındadır. Türkiye yıllar itibariyle gelişen fındık işleme sanayisinin de katkısıyla fındık ihracatından elde ettiği geliri sürekli artırmaya karşın, halen işlenmiş fındık ihracatı toplamın yarısından azdır. Özellikle katma değerli ve markalı işlenmiş fındık ihracat tutarı da oldukça düşüktür. Yıllar itibariyle ihracat yapılan ülke sayısı artmasına rağmen, fındık ihracatında Avrupa Birliği ve bunun içinde de Almanya, İtalya ve Fransa'ya bağımlı durumdadır. Son yıllarda da özellikle İtalya ve Almanya'ya ihracat rakamları gittikçe artmakta ve bağımlılık derinleşmektedir. En çok ihracat yapılan ilk on ülkenin toplam ihracat içindeki payı %76,1'dir. Dünya fındık ihracatında 2012 sonrası dönemde İtalya, Azerbaycan, Şili ve Almanya'nın payları artarken, Türkiye, ABD, Gürcistan, Fransa ve İspanya'nın payları azalmaktadır. Fındık ihracat fiyatlarında yaşanan yüksek dalgalanmalar, fındık ithalatçıları ile birlikte fındık ihracatçıları da olumsuz etkilemektedir. Devletin TMO vasıtasıyla fındık fiyatlarını alımlarıyla regüle etmesi, uygun stok rejimi ve piyasadaki rekabeti bozucu etkileri bertaraf edici önlemler alması, fiyatlarda yaşanan yüksek dalgalanmaları azaltabilecektir. Türkiye fındık üretiminde verim ve kaliteyi artırıcı politikaların uygulanması, fındık işleme sanayisinde de katma değerli ve markalı ürün üretimini teşvik edilmesi gerekli görülmektedir. Aynı şekilde katma değerli ve markalı ürün ihracatının artırılması için yenilikçi yaklaşımların ortaya konulması gerekmektedir. Fındık ihracatında Avrupa Birliği ülkelerine olan bağımlılık azaltılmalı, yeni pazarlar oluşturmak için çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

- Bozoğlu M, Başar U, Kılıç Topuz B, Alhas Eroğlu N. (2019) . An Overview of Hazelnut Markets and Policy in Turkey. KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi 22(5): 733-743.
- FAO (2022). FAOSTAT. Gıda ve Tarım Örgütü: Resmi İstatistik Portalı. (Erişim: 25.12.2022): <https://www.fao.org/faostat/en/#data>.
- GTB (2022). Giresun Ticaret Borsası: Fındık Ticaret Tarihi. (Erişim: 25.12.2022): <http://www.giresuntb.org.tr/FindikTicaretTarihi>.
- KİB (2022). Karadeniz İhracatçıları Birliği, İstatistikler. (Erişim: 10.12.2022): <https://kib.org.tr/tr/ihracat-istatistikler-findik-istatistikleri-1.html>.
- RG (2009). Resmi Gazete, Eskiler. (Erişim: 01.12.2022): <https://www.resmi-gazete.gov.tr/ eskiler/2009/07/20090715 -5.htm>.
- RG (2013). Resmi Gazete, Eskiler. (Erişim: 01.12.2022): <https://www.resmi-gazete.gov.tr/ eskiler /2013/01/20130130 -20.htm>.
- RG (2015). Resmi Gazete, Eskiler. (Erişim: 01.12.2022): <https://www.resmi-gazete.gov.tr/ eskiler/2015/02/2015-0207.htm>.
- TB (2019). Ticaret Bakanlığı, 2018 Yılı Fındık Raporu. (Erişim: 05.11.2022): <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e59913b87639ac9e02e8/5c41e34d-540794faaa011bdfa3466ff3.pdf>.
- TİM (2023). Türkiye İhracatçılar Meclisi: İhracat Rakamları. (Erişim: 02.01.2023): <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>.
- TKV (2022). Türkiye Kalkınma Vakfı: Fındık Özet Raporu 2022. (Erişim:10.12.2022): http://www.tkv-dft.org.tr/medya/media/219_1661508990.pdf.
- TMO (2020). Toprak Mahsulleri Ofisi: 2020 Yılı Fındık Sektör Raporu. (Erişim:05.11.2022): <https://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/sektorraporlari/findik2020.pdf>.
- TÜİK (2022). Türkiye İstatistik Kurumu, Elektronik Hizmetler. (Erişim: 05.11.2022): <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>.
- UN Comtrade (2022). Birleşmiş Milletler Ticaret Veri Tabanı. (Erişim: 08.12.2022): <https://comtrade.un.org/data>.
- ZMO (2018). TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası. Fındık Raporu 2018: (Erişim: 05.11.2022): [https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=30070&tipi=.](https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=30070&tipi=)